

Autor: Ewa Skrzywanek

Wycieczka 1980-1990

Przystanek „Solidarność”

Wrocław w latach 1980–1989 był jednym z najważniejszych bastionów „Solidarności”. Tu legendarni działacze „Solidarności” zdołali zabezpieczyć przed przejęciem przez władze komunistyczne pieniądze związkowe – 80 milionów zł, tu zrodziła się Solidarność Walcząca, Solidarność Polsko-Czechosłowacka, Pomarańczowa Alternatywa – walcząca z komunizmem happeningami i śmiechem, tu działał ruch „Wolność i Pokój”, Niezależne Zrzeszenie Studentów i wiele innych organizacji antykomunistycznych.

Wrocław „Twierdza Solidarności” – tak nazywano miasto w okresie stanu wojennego, miasto niezależnej kultury, wolnych ludzi, miasto spotkań.

Wystarczy wsiąść do tramwaju nr 4 z Oporowa na Biskupin, aby poznać miejsca związane z historią wrocławskiej „Solidarności”. Zapraszamy!

Rozpoczęty 14 sierpnia 1980 roku protest robotników Stoczni im. Lenina w Gdańsku i stanowił kontynuację lipcowych strajków w zakładach zakładów pracy w całej Polsce przeciwko podwyżkom cen żywności. Brały w nich udział także dolnośląskie kopalnie Zagłębia Miedziowego, wrocławski „Pafawag” (Państwowa Fabryka Wagonów) i wiele innych zakładów produkcyjnych.

Tramwaj linii nr 4.

Przystanek I

Zajezdnia autobusowa nr VII, ul. Grabiszyńska (obecnie Centrum Historii Zajezdni)

26 sierpnia 1980 roku, na wieść o strajkującej od wielu dni Stoczni Gdańskiej, podjęto w zajezdni decyzję o rozpoczęciu strajku we Wrocławiu. Kursujące tramwaje i autobusy zaczęły zjeżdżać do zajezdni, pozostałe autobusy nie wyjechały na miasto. Mieszkańcy, czekając bezskutecznie na przystankach, natychmiast dowiedzieli się o strajku. Do południa strajk stał się nie do ukrycia. *Wrocław zamienił się w Amsterdam, tym razem nie z powodu liczby mostów, ale rowerów, którymi się przemieszczano.*

Rodziła się solidarność nie tylko ze strajkującymi na Wybrzeżu, ale także międzyludzka. Właściciele prywatnych samochodów chętnie zabierali pasażerów, informując na przyklejonych za szybami kartkach w jakim kierunku jadą. W sumie zastrajkowało ok. 80 zakładów pracy, powstał Międzyzakładowy Komitet Strajkowy (MKS), składający się z przedstawicieli MPK i innych strajkujących zakładów pracy.

Głównymi organizatorami strajku byli: Tomasz Surowiec, Czesław Stawicki, Jerzy Piórkowski i Władysław Frasyniuk.

MKS przyjął i wydał rezolucję *Do Mieszkańców Wrocławia*, która popierała postulaty gdańskie i uzasadniała strajki. Wrocławianie, mimo utrudnień komunikacyjnych popierali strajkujących, dostarczając im żywność, przychodząc przed bramę zajezdni. 27 sierpnia Metropolita Wrocławski arcybiskup Henryk Gulbinowicz udzielił błogosławieństwa *wszystkim*

strajkującymi i całemu społeczeństwu dolnośląskiemu. W zajezdni na Grabiszyńskiej została odprawiona po raz pierwszy msza św. Z koncertami przejeżdżali artyści – Roman Kołakowski, a nawet orkiestra Opery Wrocławskiej pod batutą Roberta Satanowskiego.

Transparenty na bramie prowadzącej na teren zajezdni autobusowej nr VIII przy ul. Grabiszyńskiej podczas strajku solidarnościowego z robotnikami z Wybrzeża. N.N; OPIP

Msza św. na terenie zajezdni autobusowej nr VII przy ul. Grabiszyńskiej podczas strajku solidarnościowego z robotnikami z Wybrzeża, Sierpień 1980; N.N; OPIP

Odświeżenie na terenie zajezdni autobusowej nr VII przy ul. Grabiszyńskiej tablicy upamiętniającej strajki w sierpniu 1980 roku; na tablicy napis: „Tu rodziła się wrocławska Solidarność / W dniach 26 VIII – 1 IX 1980 roku Międzyzakładowy Komitet Strajkowy kierował stąd akcją robotniczego protestu na Dolnym Śląsku”; przy tablicy Jerzy Piórkowski, 31 sierpnia 1981 roku. N.N.; OPIP

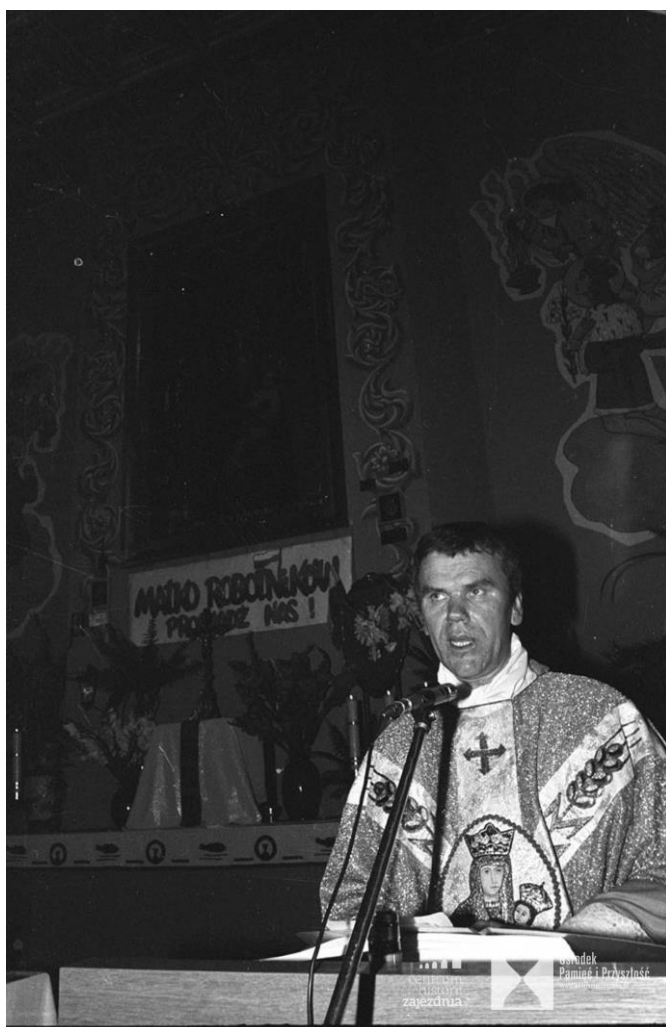

Wrocław, 31 sierpnia 1983 roku. Zajezdnia MPK przy ul. Grabiszyńskiej, tablica „Solidarność” upamiętniająca strajki i Porozumienie Sierpniowe z 1980 roku n/z patrol milicji strzegący dostępu do tablicy; 31 sierpnia 1981 roku. NAF Dementi; OPIP

Przystanek II

Kościół pw. św. Klemensa Dworzaka, Aleja Pracy 26

był miejscem szczególnym w latach 80-tych. Tu modlono się o wolną Polskę, spotykano z wybitnymi postaciami świata nauki i sztuki, dyskutowano o polityce, ekonomii, czytano poezję, słuchano wykładów historycznych, pokazywano filmy, spektakle teatralne, których nie można było zobaczyć w telewizji. Ze względu na bliskość najważniejszych zakładów produkcyjnych Wrocławia (m.in. Państwowej Fabryki Wagonów Pafawag, Dolnośląskich Zakładów Wytwórczych Maszyn Elektrycznych Dolmel, Fabryki Maszyn Rolniczych Agromet-Archimedes, Fabryki Automatów Tokarskich FAT) stał się Duszpasterstwem Ludzi Pracy. Tu odbywały się 13 każdego miesiąca msze za Ojczyznę, a po nich miały miejsce manifestacje brutalnie tłumione przez ZOMO. Pomoc w parafii otrzymywali represjonowani przez reżim komunistyczny i ich rodziny, ukrywano zagrożonych aresztowaniami. Proboszczem parafii był jezuita ks. Adam Wiktor, jeden z kapelanów wrocławskiej Solidarności, nazywany „wrocławskim księdzem Popiełuszką”.

Wrocław, 26 sierpnia 1984 roku. Kościół pw. św. Klemensa Dworzaka przy alei Pracy, Msza św. w IV rocznicę strajków sierpniowych we Wrocławiu. N/z o. Adam Wiktor SJ. NAF Dementi; OPIP

Koncelebrowana msza św. za Ojczyznę w kościele pw. św. Klemensa Dworzaka we Wrocławiu. Za ołtarzem stoją: o. Adam Wiktor, ks. Henryk Jankowski i ks. Franciszek Głód. N.N; OPIP

Wrocław, 26 sierpnia 1984 roku. Kościół pw. Klemensa Dworzaka przy alei Pracy, Msza św. w IV rocznicę strajków sierpniowych we Wrocławiu. NAF Dementi; OPIP

Przystanek III

Plac Pereca – Gaz Plac

Plac Pereca znajdujący się na trasie od VII Zajeżdźni MPK (miejsca powstania „Solidarność” przy ul. Grabiszyńskiej) oraz Fadromy, Hutmenu, FAT-u, Elwro do centrum miasta. Nazywany przez wrocławian z powodu licznych zamieszek i walk ulicznych w latach 80. *Gaz Placem*. Nazwa odnosząca się do gazu łzawiącego używanego przez milicję do rozpędzania demonstrantów. Do największej bitwy wrocławskiej w czasie stanu wojennego doszło 31 sierpnia 1982 r. w drugą rocznicę podpisania porozumień sierpniowych. Władzom komunistycznym przedstawiono także żądania przywrócenia działalności NSZZ „Solidarność”. W stan gotowości zostały postawiane oddziały ZOMO (Zmechanizowane Odwoły Milicji Obywatelskiej), milicja, wojsko. W czasie manifestacji w kilku miejscach miasta atakowano demonstrantów pojazdami opancerzonymi, armatkami wodnymi, petardami, gazem łzawiącym, użyto też helikopterów do zrzucania gazu łzawiącego.

Barykady zbudowano na skrzyżowaniach ulic Pereca z Lwowską i Pereca z placem Pereca. Około godz. 21.00, gdy tłum gęstniał, milicja i wojsko zaatakowały pojazdami, m.in. z armatkami wodnymi. Z tłumy rzucono kamieniami i butelkami z benzyną. Podpalono pojazd

wojskowy, który po eksplozji paliwa splanął (wykorzystano go do budowy barykady). Następnie masowo zaatakowano butelkami z benzyną pojazd z armatką wodną, który cały splanął. Atakowano żołnierzy, pojazdy milicyjne, a po sforsowaniu barykad i przemieszczaniu się pododdziałów na ulice: Pereca, Lubuską, Lwowską i Żelazną, atakowano je gradem kamieni itp. – z dachów i okien. Podpalono kolejne pojazdy sił porządkowych oraz nadal atakowano milicjantów z okien. (Jerzy Kordas, Wydarzenia 31 sierpnia 1982 roku na Dolnym Śląsku. Geneza, przebieg, skutki, Oficyna Wydawnicza PWR, 2010, s.94).

Od tego czasu miasto nazywano także „Twierdzą Wrocław”.

Półrocze stanu wojennego, 13.czerwca 1982 roku, akcja ZOMO na skrzyżowaniu ul. Grabiszyńskiej z ul. Pereca (Zomostrasse, Gasplatz); kordon ZOMO zamykający skrzyżowanie; zdjęcie wykonane z IX p. budynku przy ul. Lubuskiej 80 przez ucznia II klasy VII LO. Jan Cebrat; OPIP.

Demonstracja Solidarności we Wrocławiu 31 sierpnia 1982 roku; NAF Dementi; OPIP

Jeżdżąc po ulicach Wrocławia, warto pomyśleć co działo się tutaj w całkiem nieodległej przeszłości.

Ulica Legnicka, Plac Czerwony (obecnie Pl. Solidarności) były świadkami brutalnych działań milicji, SB, ZOMO wobec społeczeństwa domagającego się demokratyzacji i poprawy warunków życia.

Big Cyc, ZOMO na Legnickiej <https://www.youtube.com/watch?v=YGYM2smeqtE>

<http://31sierpnia1982.pl/wroclaw> lub Encyklopedia Solidarności, Jarosław Hyk, <https://www.youtube.com/watch?v=4yewJ8xCnQ8>

Przystanek IV

ul. Świdnicka

Ul. Świdnicka to najważniejsza i najstarsza ulica miasta. „Na Świdnickiej”, „Pod zegarem”, „Przy Barbarze”, takie hasła malowane na murach oraz rozrzucone ulotki zawiadmiały o protestach, manifestacjach, happeningach organizowanych w newralgicznym miejscu miasta przez „Solidarność” Pomarańczową Alternatywę, WiP (Wolność i Pokój), NZS.

Skrzyżowanie ulic Świdnickiej i Kazimierza Wielkiego przez cały okres działania „Solidarności” i stanu wojennego oraz wyborów 1989 roku było miejscem niezwykle ważnym dla wrocławian. Tędy przechodziły manifestacje solidarności w latach 1981–1988, w rocznice stanu wojennego, uchwalenia postulatów sierpniowych,

Wrocław 1 maja 1983 roku, ul Świdnicka, demonstracja „Solidarności”, walki demonstrantów z milicją i ZOMO NAF Dementi; OPIP

Pod zegarem na ul Świdnickiej, który obecnie stoi przy CH Zajezdnia, gromadziła się młodzież zachęcona do happeningów przez Pomarańczową Alternatywę. Ruch, który powstał w latach 80. z *Majorem* Waldemarem Fydrychem na czele, swoją działalnością ośmieszał działania rządu komunistycznego, parodiował i obnażał absurdalność PRL w formie zabawy.

Najbardziej liczna i znana manifestacja radości, humoru i prześmiewczych haseł – to *rewolucja krasnoludków*, kiedy na ulice Wrocławia wyszło kilkanaście tysięcy osób przebranych za krasnoludki w pomarańczowych czapeczkach.

Inne: Precz z U-Pałami, Rewolucja Październikowa z czołgami, z tektury i wiele innych.

Plakat Pomarańczowej Alternatywy

Pomnik Aleksandra Fredry na wrocławskim Rynku podczas happeningu Pomarańczowej Alternatywy, styczeń 1989. Ireneusz Hasik; OPIP

Happening Pomarańczowej Alternatywy 12.12.1988. NAF Dementi; OPIP

Wrocław, 12 grudnia 1988 roku. Rynek, happening Pomarańczowej Alternatywy w przeddzień rocznicy wprowadzenia stanu wojennego. NAF Dementi; OPIP

Wrocław, 22 marca 1989 roku. Marsz Wielkanocny zorganizowany przez Ruch „Wolność i Pokój”, pierwszy w Europie Wschodniej. Fot. NAF Dementi

Na Świdnickiej 5 przy skrzyżowaniu z ul. Ofiar Oświęcimskich znajduje się tablica upamiętniająca działalność opozycyjnych rozgłośni radiowych. Stąd nadana została jedna z pierwszych niezależnych audycji radiowych. Audycje informowały o rzeczywistej sytuacji w kraju, podnosiły na duchu, informowały o uwięzionych, zapowiadały msze za ojczyznę czy kolejne manifestacje antykomunistyczne. Wcześniej zapowiadane w prasie podziemnej audycje trwały kilka minut. Zagłuszane, namierzone przez Służbę Bezpieczeństwa dostarczały Polakom niezależnych informacji.

Więcej informacji możesz znaleźć np. na stronie

http://www.nszz-solidarnosc-pwr-wroc.pl/?page_id=43

<http://www.sw.org.pl/radio.html>

Kościół św. Doroty, Stanisława i Wacława

W okresie stanu wojennego kościoły pełniły funkcje nie tylko sakralne. Wspomagały rodziny internowanych, więzionych były miejscem spotkań i wystaw niezależnej kultury, obchodów zakazanych w PRL świąt narodowych, przestrzenią upamiętnia rocznic historycznych.

Kościół trzech patronów, trzech narodów – polskiego, czeskiego i niemieckiego, w swojej historii był jedną z ważniejszych świątyń we Wrocławiu. W czasie stanu wojennego w parafii ukrywali się przed aresztowaniem ludzie „Solidarności”, a msze za Ojczyznę gromadziły licznie mieszkańców Wrocławia.

1 maja 1988 roku, po Mszy św. w kościele, odbyła się manifestacja z okazji święta ludzi pracy zorganizowana przez opozycję, min.: „Solidarność”, Niezależne Zrzeszenie Studentów i Ruch „Wolność i Pokój”. Po wyjściu z kościoła uczestnicy zostali zatrzymani przez oddziały milicji. Dzięki negocjacjom ks. Wawrzonka i przedstawicieli opozycji, ludziom zepchniętym do kościoła udało się w spokoju wrócić do domów.

Wrocław, 1 maja 1988 roku. Plac przed kościołem św. Stanisława, św. Doroty, św. Wacława. Manifestacja z okazji święta ludzi pracy zorganizowana przez opozycję, m.in.: „Solidarność”, Niezależne Zrzeszenie Studentów i Ruch „Wolność i Pokój”. NAF Dementi; OPIP

Wrocław, 1 maja 1988 roku. Plac przed kościołem św. Stanisława, św. Doroty, św. Wacława. Manifestacja z okazji święta ludzi pracy zorganizowana przez opozycję, min.: Solidarność, Niezależne Zrzeszenie Studentów i Ruch Wolność i Pokój, n/z od lewej Włodzimierz MękarSKI i Paweł Kocięba. NAF Dementi; OPIP

Wrocław, 1 maja 1988 roku. Plac przed kościołem św. Stanisława, św. Doroty i św. Wacława. Manifestacja z okazji święta ludzi pracy zorganizowana przez opozycję, min.: Solidarność, Niezależne Zrzeszenie Studentów i Ruch Wolność i Pokój. Demonstracja została zablokowana przez oddziały ZOMO, które zmusiły demonstrantów do schronienia się we wnętrzu kościoła. NAF Dementi; OPIP

Wrocław, 1 maja 1988 roku. Plac przed kościołem św. Stanisława, św. Doroty i św. Wacława. Manifestacja z okazji święta ludzi pracy zorganizowana przez opozycję, min.: Solidarność, Niezależne Zrzeszenie Studentów i Ruch Wolność i Pokój. Demonstracja została zablokowana przez oddziały ZOMO, które zmusiły demonstrantów do schronienia się we wnętrzu kościoła. NAF Dementi; OPIP

Jak w sensacyjnym filmie!!! 80 milionów Solidarności

V Oddział Narodowego Banku Polskiego we Wrocławiu ul. Ofiar Oświęcimskich41/43

3 grudnia 1981 roku

Przedstawiciele dolnośląskiej „Solidarności”, przewidywali wprowadzenie przez władze PRL stanu wyjątkowego i zablokowanie dostępu do zgromadzonych w banku pieniędzy. Organizatorem i pomysłodawcą akcji podjęcia i ukrycia 80 milionów złotych był Józef Piniór, ówczesny rzecznik finansowy związku, we współpracy z Piotrem Bednarzem, wiceprzewodniczącym Zarządu Regionu dolnośląskiej „Solidarności” oraz Tomaszem Surowcem i Stanisławem Huskowskim. Podjęte pieniądze zostały zdeponowane we wrocławskiej kurii arcybiskupiej. W okresie stanu wojennego były przeznaczane na pomoc więzionym i internowanym oraz ich rodzinom, a także na podziemną działalność NSZZ „Solidarność”.

Związkowcom wypłatę pieniędzy umożliwili zgodnie z obowiązującymi przepisami, bez informowania Służby Bezpieczeństwa, pracownicy banku (m.in. dyrektor Jerzy Aulich, który został zwolniony z pracy razem z kilkoma innymi osobami po wprowadzeniu stanu wojennego).

Józef Piniór przyszedł po pieniądze z dwiema reklamówkami, pieniędzy było tak dużo, że walizki do przewozu pieniędzy pożyczono z banku.

Z całości sumy, już w wolnej Polsce rozliczyła się „Solidarność”.

W CH Zajezdnia dowiesz się więcej o tej historii, zobaczysz listy gończe za działaczami „Solidarności”, publikowane w komunistycznych gazetach, pokwitowania za pobierane i wydatkowane sumy.

Więcej informacji na stronach:

<http://www.gazetawroclawska.pl/arttykul/471110,80-milionow-solidarnosci-rozmowa-z-katarzyna-kaczorowska,id,t.html>

Katarzyna Kaczorowska, *80 milionów*, wyd. Muza 2011

Przystanek V

Impart, ul. Mazowiecka

Budynek dzisiejszego Impartu był w latach 1980–1981 siedzibą Zarządu Regionu NSZZ „Solidarność”. Tu w czerwcu 1981 roku spotkał się z mieszkańcami Wrocławia Lech Wałęsa.

Lech Wałęsa przemawia do mieszkańców Wrocławia przed siedzibą NSZZ „Solidarność” przy ulicy Mazowieckiej. N.N.; OPIP

Po wprowadzeniu stanu wojennego, w nocy z soboty na niedzielę, oddziały ZOMO wkroczyły do siedziby Zarządu Regionu. Pomieszczenia zajmowane przez związek zostały zaplombowane i pozamykane łańcuchami. Cały teren budynku został otoczony milicyjnymi radiowozami i transporterami wojskowymi.

31 sierpnia 1982 roku demonstracja „Solidarności” objęła cały obszar ul. Mazowieckiej z Mostem i Placem Grunwaldzkim.

Wrocław 31-08-1982 ul Mazowiecka plac pod siedzibą Zarządu Regionu NSZZ Solidarność zablokowany kordonem milicji Demonstracja Solidarności walki demonstrantów z milicją i ZOMO n/z jeden z demonstrantów w geście zwycięstwa „V”. NAF Dementi; OPIP

Most i Plac Grunwaldzki były świadkami wielu manifestacji i „zadym” w czasie stanu wojennego. Jednak do największej „bitwy”, w której wzięło udział ok. 50 tys. manifestantów przeciwstawiających się siłom milicyjnym, doszło właśnie 31 sierpnia 1982 roku.

W drugą rocznicę podpisania porozumień gdańskich, „Solidarność” zapowiedziała manifestację, która rozpoczęła się na Placu Czerwonym (dziś Plac „Solidarności”). Po kilku nieudanych próbach zatrzymania demonstrantów, gdzie użyto petard, granatów, armatek wodnych, atakowani ludzie zaczęli wznosić barykady, obrzucać milicję kamieniami, butelkami z benzyną. Do demonstrantów otwarto ogień. Walki przeniosły się na inne ulice miasta na Plac Pereca, okolice Dworca Świebodzkiego, Rynku, na Mazowiecką, Plac Grunwaldzki.

Funkcjonariusze użyli broni. Wśród siedmiu rannych osób znalazł się 27-letni pracownik zakładów „Elwro”, ojciec dwojga dzieci, Kazimierz Michalczyk, który zmarł w szpitalu 2 września 1982 roku. Jego pogrzeb stał się kolejną manifestacją „Solidarności” także ludzkiej. Śledztwo umorzono.

Wrocław 31 sierpnia 1982 roku, ul Mazowiecka widok w stronę most Grunwaldzki Demonstracja Solidarności walki demonstrantów z milicją i ZOMO n/z karetka pogotowia. NAF Dementi; OPIP

Wrocław, 1 maja 1983 roku. Pl. Grunwaldzki. Demonstracja „Solidarności” w święto 1 maja. NAF Dementi; OPIP

<http://31sierpnia1982.pl/wroclaw>

Pomnik autorstwa Eugeniusza Geta-Stankiewicza

Naszą podróż warto zakończyć symbolicznym pomnikiem autorstwa Eugeniusza Geta-Stankiewicza, usytuowanym przy ul. Norwida pomiędzy budynkami C-2, C-3, C-6 Politechniki Wrocławskiej.

Prosty, wymowny pomnik, wyrastający z podstawy. Złożony z małych kostek granitowych, poprzez większe do jednej wielkiej bryły kamiennej. Jak idea „Solidarności” złożona z małych pojedynczych działań do zwycięskiego końca. Dzięki „Solidarności”, wielu innym organizacjom niepodległościowym, wielu środowiskom, pokoleniom wrocławian została wywalczona wolność.

- Zastanów się, jak ty zinterpretujesz ten pomnik?
- Zwróć uwagę na kamienie rozsypane u podstawy, dlaczego nie zostały wmurowane w pomnik oraz tekst umieszczony na tablicy.

WSZYSTKIM

WSPÓŁTWÓRCOM,

OBROŃCOM I BOHATEROM

SOLIDARNOŚCI

SIERPIEŃ 2001

Ta krótka podróż od Zajezdni autobusowej przy ul. Grabiszyńskiej do Placu Grunwaldzkiego pokazała trud i dochodzenia do WOLNOŚCI nie tak odległego pokolenia lat 80. i 90. Takich szlaków pamięci współczesnej historii wrocławian jest w naszym mieście jeszcze bardzo wiele. Spróbujcie je odkrywać w Zajezdni i w przestrzeni naszego miasta.